

ЩОРІЧНА ДОПОВІДЬ

УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРО СТАН ДОТРИМАННЯ

ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

2011 рік

(ВИТЯГ)

4.3. Свобода світогляду та віросповідання

Право кожної людини на свободу світогляду і віросповідання закріплене у ст.35 Конституції України. В Україні створено належну правову базу для реалізації права людини на свободу совісті і віросповідання, що позитивно впливає на розвиток державно-церковних відносин, дає можливість релігійним організаціям здійснювати активну проповідницьку, просвітницьку та благодійницьку діяльність.

Чинне національне законодавство пропонує модель, згідно з якою церква і релігійні організації відокремлені від держави (ст.35 Конституції України), усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом.

На сьогодні знято більшість обмежень у діяльності церкви й закладено основи співробітництва держави і церкви.

21 квітня 2011 р. відбулася зустріч Президента України Віктора Януковича з Всеукраїнською радою церков і релігійних організацій, під час якої глава держави відзначив високий рівень співпраці між різними релігійними організаціями і наголосив на тому, що і надалі державна політика у релігійній сфері буде спрямована на створення сприятливих умов для діяльності релігійних організацій, забезпечення рівних прав і можливостей, утвердження терпимості та поваги між віруючими.

Уповноважений з прав людини зазначає, що проведена на державному рівні робота дала можливість уникнути багатьох міжцерковних конфліктів і непорозумінь, сприяла подальшій гармонізації державно-конфесійних відносин в Україні. У нинішніх умовах відносини між церквою і державою дедалі набувають характеру рівноправного діалогу.

Україна – багатоконфесійна держава. За даними Держкомнацрелігій, релігійна мережа в Україні станом на 1 січня 2012 р. представлена 55 конфесійними напрямками, в межах яких діє 35 861 релігійна організація (що на 677 більше, ніж у 2010 р.), у т.ч. 34 235 релігійних громад, 88 центрів та 274 управління, 459 монастирів, 357 місій, 78 братств, 200 духовних навчальних закладів, 12 762 недільні школи. Справами церкви в Україні опікується 30 199 священнослужителів. Зростає кількість видань церковних друкованих засобів масової інформації, нині яких налічується 386.

Тільки у 2010 р. державою передано у власність (користування) релігійним організаціям 372 культові та пристосовані під молитовні приміщення, збудовано 231 культову будівлю. На думку Омбудсмена України, повернення церкви значної частини колишніх культових споруд, а також активне будівництво нових храмів дає змогу значною мірою зняти міжконфесійні майнові конфлікти в різних регіонах України.

Розподіл церковно-релігійних організацій за конфесійною ознакою свідчить про домінування в Україні православ'я, до якого входить 17 071 парафія, тобто 51,6% загальної кількості релігійних осередків віруючих.

Найчисельнішою є Українська православна церква, мережа якої об'єднує 67,4%

православних громад країни (12 043 парафії). Українська православна церква Київського патріархату за кількістю релігійних громад (4401) посідає друге місце в країні.

Активно розвивається мережа Української греко-католицької церкви, яка налічує 3765 релігійних організацій та має 3581 культову споруду в Україні. 93,5% греко-католицьких громад знаходиться в західному регіоні України, зокрема, у Львівській (1489), Тернопільській (765), Івано-Франківській (646) областях.

Протестантизм в Україні налічує понад 10 тис. релігійних організацій, що становить 30% усієї релігійної мережі. Найбільш впливовою та численною протестантською організацією є Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів.

Послідовниками ісламу зареєстровано близько 1200 громад, найбільше з них – на території АР Крим, діють традиційні структури релігійного самоврядування, здійснюються будівництво та реконструкція мечетей (на сьогодні діє 319 мечетей, з них 238 – на території АР Крим), підготовка релігійних кадрів.

2 грудня 2011 р. у Києві відбулося урочисте відкриття мечеті "Ар-Рахма" ("Милосердя"). У церемонії її відкриття взяли участь представники духовенства, мусульманських громад України, органів державної влади, громадськості. Під час урочистостей також було закладено камінь на місці, де буде побудований ісламський університет.

За сприяння органів влади зусиллями мусульманських громад України завершується спорудження медресе і розширення мечетей у Полтаві, Сумах, Харкові, Мелітополі та Херсоні, а також завершується ремонт будівлі ісламського університету в Сімферополі. Крім того, 17 червня 2011 р. Духовне управління мусульман Криму отримало державний акт на право постійного користування земельною ділянкою в м.Сімферополі, що виділена для будівництва Джума-Джамі – Соборної мечеті.

11 грудня 2011 р. у Києві відбувся V з'їзд мусульман України, в роботі якого взяли участь представники Уповноваженого з прав людини. З'їзд продемонстрував одностайну позицію щодо об'єднання зусиль мусульманських громад і владних структур на шляху гармонізації міжконфесійних відносин, забезпечення миру і злагоди в українському

суспільстві.

Поряд з активною етнізацією мусульманського середовища, появою нових ісламських лідерів спостерігаються спроби використання ісламу як одного із факторів політики і розширення мережі мечетей, що спричиняє до виникнення міжконфесійних протистоянь. Зокрема, у містах Біла Церква Київської області і Хмельницькому відбулися масові протести, які об'єднали віруючих багатьох конфесій, спричинені прийняттям органами міської влади рішень про побудову мечетей для мусульманських громад.

Більше тисячі релігійних організацій репрезентують етноконфесійні утворення. Найбільшу частину з них зареєстровано послідовниками ісламу – 535 організацій, іудаїзм представлений 295 організаціями, Закарпатська (угорська) реформатська церква – 118, Німецька євангелічно-лютеранська церква – 40, Вірменська апостольська церква – 27. Функціонують також поодинокі етноконфесійні громади чехів, корейців, шведів, а в АР Крим – караїмів та кримчаків, у Херсонській та Запорізькій областях – менонітів. Найбільше релігійних організацій національних меншин зосереджено в Автономній Республіці Крим.

Масштабний розвиток інституційної мережі віросповідних організацій, зростання публічного авторитету церков, активізація релігійних спільнот на ниві соціального служіння свідчить про можливість громадянам нашої країни вільно задовольняти свої конституційні права на свободу совісті та віросповідання.

В умовах постійного зростання цін і тарифів Уповноважений з прав людини зверталась до органів влади щодо розгляду питання про застосування тарифів на тепlopостачання для споруд релігійних організацій як для населення. Омбудсман України переконана, що ухвалення постанови Кабінету Міністрів України №199 від 17 жовтня 2011 р. "Про тарифи на теплову енергію, послуги з централізованого опалення і постачання гарячої води, послуги з централізованого водопостачання та водовідведення для потреб релігійних організацій та ціни на природний газ, що використовується для виробництва та надання релігійним організаціям послуг з опалення і постачання гарячої води", за якою теплова енергія та послуги з централізованого опалення і постачання гарячої води та послуги з централізованого водопостачання та водовідведення для потреб релігійних організацій (крім обсягів, що використовуються для виробничо-комерційної діяльності) оплачуються ними за тарифами, встановленими для населення, сприятиме подальшому забезпеченню повноцінного соціального статусу релігійних громад України та сприятливих умов для їх діяльності.

Водночас моніторинг Уповноваженого з прав людини свідчить про наявність багатьох проблем у сфері забезпечення прав людини на свободу совісті та віросповідання.

Так, упродовж 2011 р. до Уповноваженого з прав людини надійшло 4760 звернень від 99 486 тис. осіб з питань удосконалення чинного законодавства про свободу совісті і релігійні організації, процедури відновлення права релігійних громад на реституцію церковного майна, націоналізованого (конфіскованого) за часів колишнього Союзу РСР, повернення релігійним організаціям культових та інших церковних споруд, які перебувають у державній або комунальній власності, реалізації права на виділення земельних ділянок, оренди об'єктів нерухомості для релігійної діяльності, вжиття заходів щодо протидії розпалюванню міжконфесійної ворожнечі.

Близько 70% звернень до Уповноваженого з прав людини стосувалося порушення права віруючих на альтернативну форму обліку фізичних осіб – платників податків без застосування ідентифікаційного номера і включення інформації до Державного реєстру фізичних осіб – платників податків. Ці звернення спричинені прийняттям наприкінці 2010 р. Податкового кодексу України.

26 листопада 2010 р. Уповноваженим з прав людини було направлено подання Президентові України В.Януковичу про недопущення порушення конституційних прав громадян України – платників податків і збереження в проекті Податкового кодексу для віруючих альтернативної форми обліку без застосування ідентифікаційного номера. У своєму поданні Омбудсман України запропонувала до підписання прийнятого Верховною Радою України Податкового кодексу обговорити всі проблемні питання цього документа на засіданні спеціальної робочої групи за участю представників релігійних організацій, аби права і законні інтереси віруючих були безумовно дотримані. Проте у прийнятому Верховною Радою України Податковому кодексі України (грудень 2010 р.) пропозиції щодо альтернативної форми обліку громадян – платників податків були враховані лише частково. Представники Уповноваженого з прав людини брали участь у засіданнях Богословсько-канонічної комісії при Священному синоді УПЦ, проводили зустрічі зі священнослужителями, представниками православних релігійних організацій з питань захисту прав віруючих, які через свої релігійні переконання відмовляються від ідентифікаційного номера.

Відповідно до пункту 4 розділу XIX "Прикінцеві положення" Кодексу Кабінетові Міністрів України було доручено "до 31 грудня 2011 р. разом із зацікавленими релігійними

організаціями розробити програму і внести до Верховної Ради України пропозиції щодо альтернативного обліку фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від ідентифікаційного номера (реєстраційного номера облікової картки платника податків)".

Але, як свідчить аналіз звернень до Уповноваженого з прав людини, Міністерство фінансів України упродовж 2011 р. не проводило жодного засідання робочої групи за участю релігійних організацій.

Водночас у проекті Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо взяття на облік юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців", розробником якого є Державна реєстраційна служба України, не передбачена альтернативна форма обліку для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків.

Омбудсманом України було направлено запит до предстоятеля Української православної церкви з проханням висловити позицію церкви щодо збереження альтернативної форми обліку платників податків – без застосування ідентифікаційного номера та внесення даних до Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів.

Порушене Уповноваженим з прав людини питання було включене до порядку денного засідання Священного синоду УПЦ 17 червня 2011 р., на якому було схвалено текст висновку Богословсько-канонічної комісії при Священному синоді УПЦ. Богословсько-канонічна комісія, спираючись на попередні рішення Священного синоду УПЦ, а також Священного синоду Руської православної церкви, зазначила, що прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків не може кваліфікуватися як відмова від християнського імені.

Водночас наголошується й на беззаперечному праві фізичних осіб через релігійні переконання відмовлятися від ідентифікаційного коду і реєстраційного номера облікової картки платника податків. Такої ж позиції дотримуються й інші релігійні громади, зокрема греко-католики, євангельські християни-баптисти та ін.

До Уповноваженого з прав людини у 2011 р. надійшло близько 2,5 тис. звернень від православних віруючих України, у яких серйозну стурбованість викликали положення проекту Закону України "Про документи, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України", ухваленого Верховною Радою України 23 вересня 2011 р. №3799-VI, за якими практично у всіх документах, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус і пов'язані з життєдіяльністю людини у всіх сферах, зазначено безконтакт-тний електронний носій інформації. При цьому законом не визначено, яка саме інформація записується на такий носій (персональна інформація про пред'явника документа, в тому числі біометричні дані). Законом також передбачено створення Державної інформаційної системи реєстраційного обліку фізичних осіб та їх документування (ДІС), до якої вноситиметься значний обсяг інформації про особу, в тому числі додаткові біометричні дані.

Уповноважений з прав людини цілком поділяє думку віруючих, що прийняття зазначеного закону призведе до порушення Україною загальноєвропейських між-народних стандартів у сфері прав людини, закріплених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до ст.8 цієї Конвенції кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, а органи влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Архієрейський собор РПЦ у лютому 2011 р., узагальнивши позицію церкви, висловлену на архієрейських соборах і священних синодах, звернувся до органів державної влади з проханням забезпечити добровільність у використанні електронних засобів ідентифікації громадян, зокрема електронних карт та неприпустимості дискримінації громадян, які їх не приймають.

Враховуючи прохання багатьох сотень віруючих громадян, Президент України В. Янукович наклав вето на Закон України "Про документи, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України".

Позиція Уповноваженого з прав людини залишається незмінною щодо необхідності поновлення права громадян на раніше встановлені форми по-даткового обліку, права на відмову від автоматизованої обробки персональних даних та добровільності у використанні електронних засобів ідентифікації громадян.

Значна частина скарг на дії органів державної влади надходить від віруючих та релігійних громад Вінницької, Закарпатської, Івано-Франківської, Терно-пільської, Хмельницької та Чернівецької областей щодо надання (повернення) у власність релігійним громадам культового майна комунальної та державної власності та почергового користування культовими спорудами.

Зокрема, до Уповноваженого з прав людини надійшла скарга від віруючих УГКЦ с.Репужинці Городенківського району Івано-Франківської області щодо поновлення права на користування церквою "Чудо Архістратига Михаїла". Йшлося, зокрема, про те, що у цьому селі, крім релігійної громади Української греко-католицької церкви, діє релігійна громада Української автокефальної пра-вославної церкви, а для задоволення релігійних потреб віруючих є одна церква, що перебуває у державній власності. Релігійна громада УАПЦ самовільно за-хопила приміщення церкви, позбавивши віруючих іншої конфесії здійснювати богослужіння.

З метою врегулювання ситуації Уповноваженим з прав людини було наді-слано листа голові Івано-Франківської облдержадміністрації М.Вишиванюку з проханням вжити заходів з метою запобігання громадянському протистоянню та забезпечення прав віруючих. Обладміністрація повідомила Уповноваженого з прав людини, що рішенням сесії Репужинської сільської ради громаді УГКЦ виділено земельну ділянку для будівництва культової споруди (каплиці).

Триває провадження Уповноваженого з прав людини щодо захисту прав релігійної громади УПЦ на користування храмом Святої Трійці в с.Рохманів Шумського району Тернопільської області відповідно до рішення виконавчого комітету Тернопільської обласної ради і постанови Вищого адміністративного суду України, які встановлюють право громади УПЦ с.Рохманів на одноособове користування цим храмом. У 2005 р. на підставі незаконного розпорядження Шумської районної державної адміністрації храм було захоплено релігійною громадою іншої конфесії і до цього часу не повернуто законному користувачу. Оскільки ця справа перебуває на розгляді у Європейському суді з прав людини, зазначена проблема набуває міжнародного резонансу та потребує невідкладного розв'язання.

Уповноваженим з прав людини відкрито провадження за зверненням голо-ви громадського об'єднання "Ліга мусульманок "ІНСАФ" Лутфії Зудієвої щодо захисту прав жінок-мусульманок фотографуватись для оформлення паспорта громадянина України у

традиційному головному уборі (хіджаб). Як відомо, по-ложення чинного законодавства унормовують оформлення і видачу паспорта усім громадянам України незалежно від їх релігійних переконань, і не спрямовані на ущемлення прав віруючих за національною ознакою на свободу совісті та віросповідання.

До речі, у ряді європейських країн, зокрема Франції й Бельгії, на законодавчому рівні заборонено носити релігійний одяг і символи, у т.ч. мусульманську головну хустину (хіджаб).

Уповноважений з прав людини вважає, що вирішення цього питання, порушеного мусульманською громадою України, може бути врегульовано лише шляхом внесення змін до нормативно-правової бази, що регулює цю сферу.

На контролі Уповноваженого з прав людини – низка справ про порушення прав віруючих, які зараз знаходяться у судах. Так, у м.Рахові Закарпатської області в судовому порядку за позовом громади УПЦ оскаржується рішення голови облдержадміністрації щодо почергового користування культовими спорудами громадами УПЦ та УГКЦ. Тривають судові процеси в Івано-Франківській області з приводу звернень релігійних громад УГКЦ та УАПЦ про захист прав щодо користування культовими спорудами. Зокрема, між релігійною громадою УАПЦ с.Вікторів Галицького району та релігійною громадою УГКЦ с.Коршів Коломийського району щодо повернення у власність храму. На даний час ця справа розглядається в Європейському суді з прав людини.

Аналіз звернень, що надходять до Уповноваженого з прав людини, свідчить про те, що питання реституції церковної власності в Україні є нагальною проблемою державно-конфесійних відносин у сучасних умовах. При цьому слід мати на увазі, що законодавство України врегульовує порядок повернення релігійним організаціям лише тих культових споруд, які перебувають у власності держави. Щодо культових будівель, які належать до комунальної власності, питання, по суті, залишається відкритим.

На переконання Уповноваженого, процес повернення релігійним організаціям культових будівель та іншого майна культового призначення має продовжуватись і потребує врегулювання відповідним законом. Його прийняття могло б суттєво знизити гостроту конфліктів, які продовжують бути джерелом напруженості у міжконфесійних та державно-церковних відносинах.

Адже на сьогодні забезпечення релігійних організацій культовими спорудами в Україні становить лише 69%. Загалом близько 8 тис. релігійних організацій в Україні орендують приміщення або здійснюють релігійну діяльність у некультових приміщеннях.

Про необхідність правового врегулювання зазначених питань наголошується у висновку ПАРЄ №190(1995), пункт XI, в якому Україні рекомендується "встановити правове розв'язання питання про повернення церковної власності", а також у рекомендації ПАРЄ №155 від 24 квітня 2002 р. щодо необхідності "гарантувати релігійним інституціям, власність яких була націоналізована у минулому, реституцію цієї власності в належні строки, або якщо це неможливо, надати справедливу компенсацію". У доповіді "Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною" від 5 жовтня 2005 р. ПАРЄ, з одного боку, зазначила, що чинний Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації" є одним із найкращих законів про свободу віросповідання, а з другого – обґрунтовано зауважила, що "досить прогресивний закон на час його прийняття зараз потребує значних змін". З цим висновком не можна погодитись з огляду на динамічні зміни, що відбуваються у релігійному житті в Україні.

На вади чинного Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" вказано й у рішенні Європейського суду з прав людини у справі "Свято-Михайлівська парафія проти України" від 14 червня 2007 р. Суд визнав, що Україна порушує ст. 9 Європейської конвенції при захист прав і основоположних свобод людини. У загальному висновку він наголосив, "що втручання у право громади-заявника на свободу віросповідання не було виправданим, і що брак гарантій проти свавільних рішень реєстрації не був виправлений національними судами, оскільки відсутність узгодженості та передбачуваності законодавства не дозволяло їм дійти інших висновків у справі".

Серед прогалин Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" Суд відзначив:

- 1) недостатньо чітко прописані підстави для відмови релігійній організації у реєстрації статуту;
- 2) незрозумілу класифікацію релігійних організацій.

Підсумовуючи вищезазначене, Уповноважений з прав людини вважає, що гармонізація національної моделі суспільно-релігійних та державно-церковних відносин з європейськими стандартами потребує якнайшвидшого прийняття Концепції державно-конфесійних відносин в Україні та нової редакції Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації".

[Повний текст Доповіді](#)

□

Інститут релігійної свободи, м.Київ □
www.irs.in.ua